

MACZÁK IBOLYA

Jezsuita rendalapító – pálos szemmel

*Csúzy Zsigmond beszéde Loyolai Szent Ignácról**

A szerzői jegyzés szerint Csúzy Zsigmond 1707. március 14-én, a tövisi (Spinopoli) pálos rendház lakójaként mondott beszédet Gyulafehérváron Loyolai Szent Ignácról.¹ A dátum és a hely(ek) az első margójegyzetben, az évszám a prédikáció végén olvasható. Utóbbi nyomán még kronosztikont is készített Loyolai Szent Ignác nevére a leleményes hitszónok: „Ignác PatrIárka, Istennek szoLgáIa / társosságoDnak Most LégII párt-fogóIa.”² A hitszónok nem adta pontos indokát a beszéd elmondásának, de tény, hogy a jezsuita rendalapítót 1622. március 12-én avatták szentté. Az ehhez közel eső március 14-i dátum indokolhatja esetlegesen az ünnepi alkalmat, melynek során pálos szerzetes méltatta a szentet. Az bizonyos, hogy a beszéd a jezsuiták kívánságára hangzott el, amint erre a hitszónok több ízben is utalt. Már a proposícióban is jelezte, hogy a hallgatóság „szentséges atyjáról” fog beszélni. Egy további helyen pedig a következőképpen fogalmazott, hangsúlyozva felkérését: „Bezzeg, most volna szükséges, [...] fő kép-íróknak festő ecsetecskéje; mellyel e’ máj Dicsösséges Szent Ignácot [...] *kívánságotok szerint* le-ábrázolhatnám [...]”³ A beszéd minden bizonnyal a jezsuiták gyulafehérvári templomában hangozhatott el, amit az „Albae Carolin.” szerzői jegyzés is mutat.⁴

A tövisi hitszónok

Csúzy meghívását minden bizonnyal a tövisi pálos rendház Gyulafehérvárhoz viszonyított közelsége indokolta. Hitszónoki gyakorlatával összhangban a pálos rendház neve és a belőle származó szójáték beszédének gyakorta visszatérő eleme: „A’ mi pedig a’ beszédet illeti, mivel úgyan most említett Salomon bölts tanátsa,

* A szerző a Barokk Irodalom és Lelkiség Kutatócsoport tudományos főmunkatársa. A tanulmány a Bolyai János Kutatási Ösztöndíj támogatásával készült.

¹ Lukácsy Sándor a beszédet – helytelenül – Tövisre lokalizálja. (LUKÁCSY Sándor, *Az állam lelke: Machiavelli és egyházi irodalmunk*, Irodalomtörténeti Közlemények, 1998, 301–336.)

² CSÚZY Zsigmond, *Zengedező sípszó*, Pozsony, 1723, 314.

³ *Uo.*, 302.

⁴ *Uo.*, 300.

Laudet te alienus; ezért szolitottatok-ki a' Tövisses pusztából közitekbe; hogy csekély tehetségem-szerént, az-íránt, képeteket viselvén, köteles kívánságotoknak megfelelőek. De mit mentetek-ki kívánságotokkal a' pusztában? s-mit is reménlhetek a' tövése burjánból? vallyon teremhet-e a' tövés szölöket?"⁵ A propozícióban pedig a következőképpen fogalmazott: „mert noha most Tövési vagyok, nem tövése sértegetéssel, hanem tartozó kötelességgel, s-háladó szeretettel szeretettel kívánok szollani.”⁶

Jezsuita vonások

A pálos hitszónok természetszerűen feleleveníti beszédében Szent Ignác alakját, életének fontosabb eseményeit – ez utóbbi esetében külön is hangsúlyozva, hogy „maid útoltszor állott ugyan bé a' M. cselédes ember szölejében.”⁷ Természetesen nem hagyta említés nélkül Szent Ignác belső tulajdonságait: jó szándékú, jócselekedeteket végrehajtó, türelmes lényét – s nem hagyta szó nélkül az ellenreformációban betöltött szerepét sem.

A pálos hitszónok a jezsuita rend más szentjeit is megemlítette: Xavéri Szent Ferencet, Borgia Szent Ferencet, Gonzanga Szent Alajost és Kosztká Szent Szaniszlót is megnevezve. Természetesen a hitszónok dicsérő szavakkal illeti a Szent Ignác által alapított szerzetesrendet is: „O boldog, és szerencsés sors! kinek Jéussal lehet szövetséges társosága. Ez az a' Társóság, mellynek arany, és minden drága-kövek, azaz szeretett, és egyéb jószágos-cselekedetek fundamentoma!”⁸ A konkrét utalások egyik leglátványosabb elemeként a pálos hitszónok a rend jelmondatát is megemlíti beszédében: „omnia ad Majorem DEI Gloriam”.⁹ Kiemelte a rend térítő tevékenységét is.

Kölcsönözött prédikáció

A beszéd – legalábbis részleteiben – kompilációnak tűnik. Ezt támasztja alá a következő szerzői jegyzés is: „Mind-az-által, ha csak kölcsönözéssel-is (ne-talám háladatlanúságról feddettettesem), hadd szóllyak szabadosan a' csöcsömökkel [...]”¹⁰

A beszéd pontos forrását csak feltételezhetjük, ám bizonyosra vehető, hogy tartalmaz szó szerinti átvételeket. Ezek közé tartozik az „in me omnia” formula Szent Ignáchoz kapcsolása és ennek magyarázata is. Hasonló szövegrész szerepel ugyanis

⁵ *Uo.*, 300–301.

⁶ *Uo.*, 302.

⁷ *Uo.*, 309.

⁸ *Uo.*, 311.

⁹ *Uo.*, 305. Kiemelés az eredetiben.

¹⁰ *Uo.*, 302.

Casimir Füsslin ferences szerzetes 1696-ban megjelent *Theatrum gloriae sanctorum* című kötetében is.¹¹ Csúzy beszéde számos ponton megegyezik Füsslin szövegével, amennyiben ez volt a forrása, a pálos hitszónok számos módosítást hajtott végre a szövegen. Először is magyarra fordította, majd több helyen tömörítette a szöveget:

Füsslin

„Referunt Annales Magnae Britanniae, ad nuptialem solemnitatem Eduardi Regis Angliae splendidius illustrandam (alii Henrico id tribuunt) cunctis Regni Proceribus solemnina indicta fuisse Tournaments. Advenere magno numero Magnates Regni, armati clyperis et symbolis suis.”¹²

Csúzy

„Edvárd névű, híres Angliai Király, új-új ki gondolt fényes öltözetekkel, mestersége küzdelmekkel, baj-vívásokkal, pipes pompákkal, és alla-modios udvariaskodásokkal [...] akarván mennyegzős pompáját ékesíteni, híresétteni; senki belső tanácsi, Ministeri, s fő-fő Tisztei-közül, nem találtatott; a' ki, vagy modos maga-viselésével, vagy, öltözetére, s-fegyverére rajszoltatott képes formákkal nem-szaporította volna Fejedelmének pompás vigasságát.”¹³

A későbbiekben a két szövegben egyaránt példák olvashatók a nemesek szimbólumaira és jelmondataira. Ebben az esetben Csúzy elhagyta Füsslin számozását, és ki is hagyott közülük néhányat. A jelzőkkel és egyéb stílárís bővítmenyekkel bizonyos esetekben (például az első, rózsás pajzs esetében, vagy a végső, királyról szóló példarészben) szívesen élt, máskor (így a lilium-példánál is) tömörített, és sorrendi cserét is alkalmazott (a kőszikláról, illetve a faltörő ágyúról szóló rész esetében):

Füsslin

„Primus qui comparuerat inclypeogerebat depictas Rosas, spinis circumdatas, quo innuere volebat, se velut Rosam per medias hostium sarissas penetrasse, ac sanguine eorum aspersum triumphasse.

Csúzy

„Igy némellyek, tövésekkel környéketett piros rosákat irattattak paisokra, imez szókkal *Robore et industria*; erővel, és szorgalmatossággal; jelentvén, hogy a' fene ellenség tolyongo seregi-közt-is mindenkor szerencsésen győzedelmeskedtek; ámbár tulajdon, és az ellenség piros vérével festegettetettek.

¹¹ Casimir FÜSSLIN, *Theatrum gloriae sanctorum*, Sulzbach, 1696.

¹² *Uo.*, 55.

¹³ CSÚZY, *i. m.*, 302–303.

Alter ostentabat candidum Liliū cum inscriptione, Candor illaeus, indigitare cupiens, fidelitatem suam erga Regem ita hactenus candidam exitisse, ut nulla eam turpitudinis macula unquam denigrarit.

Tertius prodibat in Scuto, monstrans Erinacium spiculis rigentem, cum lemmate, Nemo hic se fricet: significans, separem cunctis adversaris, semperque paratum ad hostium insultus excipiendos.

Quartus gloriabatur flore Heliotropii, cui subscriptum erat, Solem meum sequor; monstrans, se ad omnem Regis nutum pendere.

Quintus in Scuto depictum habebat Ramum Myrrrhæ, cui innexus Ramus Gliceritæ, indigetans, cuncta, quæ pro Regis gloria degustasset amara dulcia sibi visa suisse.

Sextus praevehebat Anchoram, quæ rupi adhaerebat, cui Regia Insignia incisa erant, cum lemmate: mihi adhaerere bonum.

Septimus in Scuto depictum Tormentum bellietum gerebat, cui manus ignem Scipione admovebat, cui adscriptum, Si tangor, tono.

Sequebatur tandem coeteros Rex, Scutum praesens aureum, cui Corona Regia incisa cum lemmate, In me omnia. Haec annales.¹⁴

Némellyek, ezen szókkal, Candor illaeus et c. feér liliomot; fedhetetlen hűséget akarván jelenteni.

Némellyek, napra forduló virágot, solem meum sequor; Fejedelmek akarattját, s-dicsiretes nyomdokit követő serénységeket fitogtatván.¹⁵

„Mások, kö-sziklához akasztott vas-macskát, adhaerere mihi bonum est; Királyokban vetett reménségeket árnyékozván.”¹⁶

„Némellyek, egy-maid ki-lövendő fal-törő ágyút, accensus fulmino; a’ pártosok-ellen fel-gerjett haragjokat mutatván.”¹⁷

„Mind ezek közt pedig magának a’ királynak több Fejedelmi pompás készületin-kivöl, egy aranyos pais látzatott a’ kezébe, mellyen-is Királyi koronája alatt, ezen szók valának ki-raiszolva. In me omnia! Én bennem mindenek. [...] Minden

¹⁴ FÜSSLIN, *i. m.*, 55.

¹⁵ CSÚZY, *i. m.*, 303.

¹⁶ *Uo.*

¹⁷ *Uo.*

ékességek, dicsőségek, és pompás dicséretre méltó dolgok, mellyek másokban külön, és, csak rész-szerént, in me omnia; én bennem, öszvetséggel mindenek tapasztaltatnak.”¹⁸

Füsslin latin beszéde egy Szent Kunigunda szűzről szóló prédikáció. Az adaptált részekén túl Csúzy a kapcsolódó gondolatmenetet is átvette Füssleintől (amennyiben valóban ő volt a közvetlen forrása), az „in me omnia” formulát ugyanis a ferences szerző Kunigundára alkalmaztatta, a következőképpen: számos női szentet sorolt fel (köztük a magyar Szent Erzsébetet is), az angol eredetű példában említett nemesekhez hasonlóan jelmondatokkal és emblémákkal – végül pedig kifejtve, hogy Kunigundában („in me omnia”) mindez együttesen megvolt.

Csúzy felsorolásában a már említett jezsuita szentek a következő jelmondatokkal és és szimbólumokkal együtt szerepeltek:

<i>Név</i>	<i>Szimbólum</i>	<i>Jelmondat latinul</i>
Xavéri Szent Ferenc	Könyv	Quasi luna plena, in diebus suis.
Borgia Szent Ferenc	Pelikán	Bonus Pastor animam suam dat pro ovibus suis.
Gonzága Szent Alajos	Napraforgó	Decrevi soli servire soli.
Kosztka Szent Szaniszló	Épétlen galamb, fehér lilium	Mori potius quam foedari.
Loyolai Szent Ignác	Királyi zászló	In me omnia.

Újabb bizonyítékunk van tehát arra, hogy Csúzy Zsigmond prédikációit a szövegalkotáshoz kapcsolódó hagyománytisztelet és a kompiláció alkalmazása – s a retorikai panelekben való gondolkodás – erőteljesen meghatározta.

¹⁸ *Uo.*